

Aleš Havlíček

DIALOG, ETIKA A POLITIKA

Studie k Platónovým raným a středním dialogům

Praha (OIKOYMENH) 2016, 256 str.

Beta Co jsi teď o víkendu dělal?

Alfa Ale, já teď něco píšu a doufám, že to dopíšu brzo, protože je toho všeho strašně moc a nemám na nic jiného čas.

Gama Je to o *Ústavě*?

Alfa Jen poslední dvě kapitoly, ale vlastně je to celé takový úvod k *Ústavě*. Takový kruh, cesta od duše a péče o duši až k obci a péči o celou obec a od obce zase zpět k duši. Bude to mít stručný úvod o dialogu a pak pasáže o etice a politice. Nicméně se to snad všechno hezky propojí v jeden celek.

Gama Mě od takových projektů vždycky odrazovalo to děsivé množství potřebné sekundární literatury.

Alfa Není důležité vše přečíst, ale přemýšlet o tom, co čteš. Podle mne je třeba být v interpretaci Platónovi věrný.

Gama Ale kterému?

Alfa No, máš pravdu. Těch velkých interpretací je víc a já pořád nejvíce vycházím z autorů, jako je Ebert nebo Kahn, ale třeba u *Ústav*y věřím jen sobě a Platónovi.

Beta Stejně je škoda, že interpreti Platóna také nepíší dialogy. Akademickou práci teď napíše kdekdo.

Gama Přitom on psal i básně a asi i přednášky, že jo?

Alfa Ono to není náhoda, že Platón píše dialogy. Ta forma souvisí s obsa-

hem, tedy s tématy dialogů. Platón se zabývá otázkami spravedlnosti, dobra, krásy či ctnosti, tedy věcmi spornými, problematickými, jež nelze jednoznačně definovat. A podle Platóna je právě dialog odpovídajícím způsobem uchopení toho, co se svou povahou vzpírá jakémukoli zpředmětnění.

Beta No ale co tam potom zůstává?

Alfa Jasně, někteří tvrdí, že systematickou filosofií nelze skloubit s dialektickou formou. A s tím docela i souhlasím. Podle mne je dialog bytostně spojen s obsahem a rozhodně bychom k dialogu neměli přistupovat tak, že dopředu máme, jakou systematickou nauku tam hledat.

Gama Jako když Williams tvrdí, že interpreti leckdy u Platóna chybně hledají filosofickou teorii, protože v dialogích je prostě myšlení.

Alfa To je dobré, odkud to je?

Gama Z jednoho článku, *Platón o vynálezu filosofie*, nebo tak nějak.

Alfa Díky. Já si totiž myslím, že žádná jednoznačná a bezrozporná definice takových věcí, jako je spravedlnost nebo krása, není možná.

Beta To ale není moc optimistické. Co s tím pak lze dělat, když to vlastně pořádně neuchopíš?

Alfa Ale jo, k poznání skutečnosti lze dospět jen neustálým střetáváním názorů, až vyšlehne jiskra a zapálí v duši oheň poznání.

Beta To je slovo básníka.

Gama Jen se asi neví, nakolik je to slovo filosofovo.

Alfa Pokud to chceš říct filosoficky, tak tedy platí, že dialektická duše zasévá do jiné duše pochybnost, takže tato duše si zprvu uvědomuje meze vědění a poté i bytostnou nevědění člově-

ka. K tomu to sókratovské rčení: Víím, že nic nevíím.

Beta Ale tohle si Platón přece nemyslí, když tolik píše? Jak by mohl psát a zároveň pochybovat o tom, co ví? No, i když jsou to teda dialogy, jak jsi říkal, že jo.

Alfa Musíme oddělovat autora, Platóna, od dialogů a od jeho postav – včetně Sókrata. Ale zase nezapomínej, že ty dialogy většinou končí v aporii. Ale aporie, bezvýchodnost, do které se nějaká postava dostane, ještě není bezvýchodností celého dialogu.

Gama A bezvýchodnost dialogu nemusí znamenat, že bez východiska je i Platón?

Alfa Asi ne, ale tak daleko bych v úvahách šel jen velmi opatrně, pokud vůbec.

Gama Takže to tedy není nějaký pozůstatek Sókratových filosofických rozmluv na agoře?

Alfa Psaný text je živý jen tehdy, zapisuje-li se do duší, pokud se na něj navazuje a plodí se nové myšlenky. Takový text je textem filosofickým, protože klade otázky a nepředkládá hotové názory. Proto je dialog vhodný formát pro uchopení problému v jeho vlastní problematičnosti.

Beta Jo, ale tvé texty se v tomto od dialogů podstatně liší. Ty podle mne příliš popisuješ, co se v dialogu děje a vlastní myšlenky se ti tam ukrádají tak trochu nepozorovaně. Není to škoda?

Gama To není pravda, ty jednotlivé interpretace jsou věrné textu dialogu a jsou zároveň i zajímavé.

Beta Ale v tom případě tak trochu nezapsané.

Gama Nepsané nauky, to je věrnost tůbingenské tradici.

Alfa Nech si ty vtípký. Podle mne přesvědčení o nepsaných naukách přeceňuje nepřímou tradici a podceňuje autonomii spisů. Myslím, že nepsané nauky nejsou cestou. Ale mají asi pravdu v tom, že je třeba všimát si více věcí než jen samotného textu. Třeba důležitá je volba postav, místo dialogu, jako třeba v *Lysidovi* či *Ústavě*, a samozřejmě struktura dialogu. Například ve *Faidónu* není nikdy jasné, jaká je Platónova koncepce duše a zda je duše nesmrtelná. To lze vyčíst teprve z celkové strategie dialogu. Duše je vládkyně těla a zároveň se v odpovědi na námitky Sókratových partnerů v dialogu ukazuje, že je-li duše harmonií, tak ve významu kvality, nikoli co do své podstaty.

Gama Já jsem nikdy pořádně nepochopil, zda se v závěru *Faidóna* mluví o duši, ideji duše nebo ideji života. Přitom by to měl být logicky nejpevnější argument pro nesmrtelnost duše, který se v dialogu objeví. A podle mne se to nemůže v logických vztazích takto míchat.

Alfa Pro logické vztahy platí, že není důležité, zda jsou členy vztahu ideje, jsoucná či ideje a jsoucná.

Gama Ale přeci o idejích máme vědění, zatímco o věcech kolem nás mínění?

Alfa Také říkám, že to platí jen pro logické vztahy, pro logické zákonitosti. To, co jsi teď řekl o poznání, píše už Gail Fine, a je to problém známý z *Ústav*.

Gama Fajn, a jak se ten autor píše, najdu si to.

Alfa Jak slyšíš, ne? Je to autorka, mám to v seznamu literatury, koukni se tam. Což mi připomíná, že ten seznam musím projít, aby mi tam nechý-

běly knihy, na které odkazují. Takový seznam je pak na nic, to se jako nakladatel naučíš a málokdo to umí udělat pořádně. Pokud se to ale odflákne, je redakčně odfláknutá celá knížka. Musím to ještě zkontrolovat. Ale zpátky k věci, podle mne potřebuješ tu nezávislost logických vztahů třeba v posledním argumentu o nesmrtnosti právě ve *Faidónu*.

Gama A jak prosím tě?

Alfa Protože se zde jedná čistě o nositele vlastností. Nejprve v tom příkladu, který má být názornější, je na oheň či horečku pohlíženo analogicky jako na trojici předmětů. Tedy místo ideje tepla, která v klasickém výkladu způsobuje, že tělo bude teplé, je nyní řeč o ohni, ale nikoli o ohni jako ideji, která s sebou vždy přináší ideu tepla, nýbrž o ohni jako něčem jsoucím. Z předpokladu, že duše přináší ideu života a že opakem života je smrt, je vyvozen závěr, že duše nepřijímá ideu smrti, a proto je nesmrtná. Nesmrtná ale není duše ve smyslu trvalé existence, věčného trvání, nýbrž proto, že nepřijímá ideu smrti. O duši jakožto ideji platí, že přináší život, nikoli však do duše, to je jasné, ale do těla. Budeme-li ale duši považovat za jsoucnou, potom o ní platí, že je živá. Je-li duše živá, potom musí mít účast na ideji duše, a tato „jiná“ (idea) duše musela tuto duši „zaujmut“, aby jí přinesla život. A tak bychom mohli pokračovat do nekonečna, protože jde o případ nekonečného regresi, jak jej známe z dialogu *Parmenidés*.

Gama A správně je to tedy jak?

Alfa Správně bychom tedy měli říci, analogicky k ideji sudého a lichého, že duše je idea života a že nepřijímá ideu smrti. To jí ještě nečiní nesmrtnou.

Beta Souhlasím, protože kdybys chtěl tvrdit, že výše uvedený argument dokazuje nesmrtnost duše, tak bych pochyboval o tvém důrazu na logiku. Proč ale duše nezmezí, když k ní přistoupí smrt, jako roztaje sníh, když k němu přiblížíš oheň?

Alfa No jo, nad tím bude třeba se ještě zamyslet ...

Beta Ale asi by stačilo říci, že smrt je jediným způsobem, jak může duše zaniknout. Že je to její vlastní způsob zániku, který je, jak ukazuješ, vyloučený.

Gama No, to nechme posoudit někoho jiného ... Ale najdeš to, co říkáš, v textu dialogu?

Alfa Možná ne, ale je to podle mě jediná udržitelná interpretace. Ono se totiž ukazuje, proč Platón napsal dialog *Faidón*: chce ukázat chybné pojetí idejí, potažmo duše a smrti, které o idejích vypovídá podle vzoru smyslového vnímání. Zároveň ale ukazuje cestu dialektického umění, kterou se lze vydat při poznávání idejí či jsoucnosti.

Gama A tohle poznání přitom může mít i etickou stránku, protože ctnost je vědění, ne? A proto jsou všechny ctnosti jednou.

Alfa No, to je podle mne problematické. V *Prótagorovi* Sókratés sice jednotu ctností obhájí, ale za cenu, že by ctnost musela být učitelná, což od samého počátku odmítá.

Gama Takže *Prótagoras* je podle tebe také aporetický dialog?

Alfa Podle mne ten text končí tak, že *Prótagorovo* pojetí ctnosti jako na sobě nezávislých částí je chybné a že je třeba se vrátit k problému vzájemného vztahu a podmíněnosti částí a zнову zkoumat, co je ctnost.

Gama Hm, taky mi vždycky přišlo, že jednota ctností je spíše filosofický problém než nějaká nauka.

Beta Vůbec je to divný, nauka o ctnosti – naučit se být spravedlivý, jako kdybys to studoval v příručce.

Alfa Nech toho. V dialogu *Menón* s tím Platón pokračuje, a tam jasně rozlišuje mezi věděním, které je zaměřené na užívání vnějších věcí, a rozumností, která je také nějak věděním, ale je zároveň pohybem duše. Takový pohyb vede duši člověka

Gama Takže tam musí být nějaké vědění a nějaký pohyb duše.

Alfa Asi ano, ale já v tom zatím nevidím žádný systém. I když třeba v nedávno vydané knížce *Člověk a duše* je o sókratovských dialozích kapitola, kde se jistý systém ukazuje. Ale nevím, zda to tam není až příliš schematické.

Gama Já si to také myslím, ale nechtěl jsem to říkat nahlas, abych si nerozhádal autora, je to kamarád.

Beta Klidně mu to řekni, přátelství musí být založené na pravdě – zvlášť když člověk studuje Platóna, ne?

Alfa To máš asi taky pravdu, ale s tím přátelstvím je to podle Platóna složitější. Jak se píše v *Lysidovi*, přátelství není bezprostředním vzájemným vztahem dvou lidí, nýbrž je vzájemným vztahem, který se vytváří přes něco třetího, totiž přes dobro, po kterém toužíme, které máme rádi, které milujeme. A takováto touha je touhou po tom, čeho se nám nedostává, co je nám odejmuto. To, co je nám odejmuto a co k nám původně patřilo, je z hlediska původnosti s námi něčím příbuzné, a proto naše touha je touhou po tom, co je s námi příbuzné.

Gama Takže dobro je tedy nějakým hlavním cílem? Takže podle tebe má

pravdu spíše Vlastos, podle něhož je *erós* neosobní síla, vztahující se skrze konkrétního jedince ke kráse jako takové, která je jeho vlastním předmětem? Vždyť už Price ve své knížce ukazoval, že jednotlivec není jen prostředek, ale je bytostně důležitý pro vztah lásky a přátelství.

Alfa To je diskuse v sekundární literatuře, která mne moc nezajímá. Mne zajímá spíše role dobra, která se objevuje i dále v *Ústavě*. Dobro je totiž tím, s ohledem na co má být náš život upevňován, zajišťován a v čem má být pevně zakotven. Nejde tedy o zakotvení našeho života v nějaké definici, třeba i přesné a nerozporné, nýbrž o založení života na hypotézách, o nichž můžeme vydat počet právě ve vztahu k dobru. Dialektické umění pak směřuje od hypotéz k neproměnné ideji dobra, která je, jak Platón nepřeložitelně píše, *epekeina tés úsias*, tedy za vším jsoucím, a je vedeno pohledem na tuto ideu, nikoli touhou po jejím poznání, a to za účelem pevného založení našeho života.

Gama Ale pořád neodpovídáš na to, zda druhé lidi k dobrému životu potřebujeme, nebo ne. Pokud je cílem nějaké dobro, kterého dosahuje filosofické poznání, tak nám ostatní spíš překáží, nebo ne?

Alfa V *Ústavě* je rozebíráno jak pojetí lidského dobra založené pouze na individuálních schopnostech, tak pojetí založené ve vzájemné spolupráci individuí. V prvním případě je základem individuální bláženost, ve druhém se člověk bez spolupráce s ostatními neobejde, neboť cílem je nejen dobro jedince, ale i obce. A jelikož se na začátku *Ústavy* ukáže, že člověk musí žít v obci, je k tomu prostě donucen svojí

nedokonalou přirozeností, tak je podle mne klíčové to dobro jedince v rámci dobré obce. Ty druhé prostě potřebuješ. Dobro podle mne předpokládá druhé lidi, společenství, *polis*, a realizuje se až na základě vztahů mezi lidmi, tedy v procesu, kdy druhé činíme dobrými. Bez druhých lidí bychom se vlastně nemohli stát dobrými.

Beta Ale druzí lidé přeci vytvářejí nejistotu, nějaké plánování je nesmysl, společná rozhodnutí jsou mnohdy výsledkem demagogických kampaní. Když jsi mluvil o idejích a jejich poznání, o skutečném vědění, tohle přeci nejde dohromady se skutečnou společností.

Alfa Ale jde. Podívej se třeba na dialog *Charmidés*, tam se podle mne ukazuje, že na rozdíl od Kritii vidí Sókratés smysl života v neutuchajícím vyrovnávání se s přítomností nejistoty, problematičnosti či nevědění, které ho vede k poznávání a učení se. Na zřeteli má přitom společné dobro, neboť člověk nežije izolován, nýbrž ve společenství lidí.

Beta Jak ale toto společenství lidí spravovat? Když jsem překládal neokonzervativce, tak podle nich jejich učitel Strauss tvrdil, že Platón je maskovaný demokrat. Ale to mne moc nepřesvědčuje, podle mne to tajemství je vlastní Straussova interpretace a Platón není žádná sfinga, která dává hádanky.

Alfa Platón je přesvědčený, že k tomu potřebuješ poznání a umění. To nevyklučuje druhé lidi s jejich neznalostí. Toto umění či řemeslo, které k dobru vede, musíme hledat v umění politickém, případně dialektickém, která žijí z toho, co jim k užívání a zároveň k vytváření předávají jiná

umění. Hledané umění by mělo užívat to, co nabylo, a činit to dobrým či blaženým. Pouze umění, které učiní to či ono potažmo člověka dobrým, lze považovat za filosofii. Jinak řečeno, královské umění jako politické umění vládne v obci a jako dialektické umění uskutečňuje v obci dobro. Pokud jde o vztah filosofie a dialektiky, je velmi těsný, dialektika je vlastně metoda filosofie. A tak hledané řešení nacházíme v královském umění, které je tvořeno spoluprací politického umění s uměním dialektickým, jež zajišťuje vládu v obci a také vztah k dobru.

Gama Takže vlastně standardní interpretace vedoucí k filosofovi-vládcí.

Alfa Ale i tady musíš rozlišovat. Pokud jde o politické umění samé, není uměním královským, ale za určitých okolností se jím může stát. Předpokladem je, že si politik osvojí dialektiku. Také filosof král v VII. knize *Ústavy* si osvojuje dialektické umění, aby mohl v obci správně jednat.

Beta Takže, provokativně řečeno, dialektické umění umožňuje normalizovat společnost.

Alfa To není provokativní, to je podle mne nepřesné. Rozdílnost přístupu k otázce spravedlnosti a smyslu života ukázal Platón na dvou různých cestách našeho života. Jedna z cest se opírá o zběhlost a nechává volný průběh našim žádostem, aniž by si kladla otázku po povaze slasti, a ve svém důsledku vede k uchvácení moci v obci jako spravedlivého výrazu zákona přírody. Druhá je naopak cestou moudrosti či rozumnosti, jež ústí v uspořádání celku. Celek, který nabývá jistého tvaru, *eidos*, je tím, k čemu je upřeno spravedlivé lidské úsilí. Tento celek ale nelze jednou provždy uchopit jako har-

monický, neboť jeho tvar je důsledek lidské nedokonalosti, která se promítá do našeho vztahu k moudrosti, po které toužíme, ale nevlastníme ji.

Gama Takže Platónova nejlepší obec zahrnuje vlastní vnitřní dynamiku a nestabilitu?

Alfa Zde se ukazuje základní chyba většiny interpretů. Nejlepší obec v *Ústavě* není Platónovým ideálem, ale Glaukónovou představou. Vždyť sám Sókratés Glaukónovi říká, že to je jeho, Glaukónova obec.

Gama Počkej, vždyť spravedlivá je ta obec, v níž každý dělá to své, a to je pro obec i pro jednotlivce nejlepší, ne?

Alfa Ale štěstí nejlepší obce, jak si ji představuje Glaukón, je v tom, že všichni dělají totéž, že se všichni zároveň radují, nebo truchlí, že říkají „toto jest mé“ nebo „to není mé“ a že také všichni myslí stejně. Nejlepší obec tedy neuskutečňuje předpoklad jednodělnosti, jenž tvořil předpoklad spravedlivé obce.

Gama Takže ty skutečně rozlišuješ obec spravedlivou a obec nejlepší?

Alfa Tak je to v textu. Glaukón stále hovoří o nejlepší obci, nejlepších strážcích, na rozdíl od původně zamýšlené spravedlivé obce a spravedlivých strážců. Jeho nejlepší obec nemá nic společného se spravedlností. Strážce nejlepší obce tak nemůže být strážcem obce spravedlivé, neboť nehledí na obec jako na celek, nýbrž pouze na své výjimečné postavení, z něhož vše odvozuje.

Beta Na mne je to příliš sofistickovaný. Před chvílí jsi jednu hádanku sfingy odmítl a teď je tu najednou nová. Vždyť ještě na seminářích, jak sem jezdil Taylor, Woods a další, se říkalo, že Platónova politická filosofie je

vedena především myšlenkou jednoty obce, a ty teď tu jednotu interpretuješ jako dynamický propletenec společenských vztahů.

Alfa Ale jasně, shrneme-li to, co bylo řečeno o spravedlnosti ve IV. knize v souvislosti s jednotlivcem, pak každá ze stránek duše činí to své – což je vymezení spravedlnosti –, nikoli však nezávisle na ostatních, nýbrž ve vzájemné spolupráci, jejímž cílem je harmonický stav duše založený na přátelském vztahu. Spravedlivé je pak takové jednání, které vychází z niterného uspořádání duše, jež je ustavováno její rozumovou stránkou.

Gama Ale spravedlnost je přeci uspořádání tří složek duše, takže platí, že spravedlnost je ve svém základu jistý klid duše, která není zmítána neklidem vášní a tužeb, ne?

Alfa No, nevím, ale spravedlnost je v tomto smyslu především neutuchajícím procesem ustavování harmonie v duši, který se uskutečňuje s ohledem na dobro. Jednání se stává spravedlivým, uskutečňuje-li tento proces, jenž udržuje a znovu vyvolává stav harmonie v duši. Spravedlivé jednání tudíž vychází z duše člověka, v níž nepřevažuje žádná z jejích složek, aby tento její stav udržovalo.

Gama Ale neříká se v *Ústavě* také to, že rozum je vůdčí prvek duše? Že duši vede a řídí?

Alfa Ale nikdy ne absolutně. Platónovi jde o uznání a ospravedlnění rozumu – v naší duši i v politice –, problémem však je, jakou funkci má rozum mít. Asi nebude neomezeně vládnout. To si ještě budu muset pořádně promyslet.

Beta Takže spravedlnost není podle tebe výsledkem rozhodnutí rozumu?

Alfa Je to komplikovanější. Určitě je to rozhodnutí rozumné, ale Sókratés přitom popírá možnost rozhodnout se pro dialektickou cestu k dobru na základě logického zdůvodnění a jako jinou možnost uvádí, že je třeba donutit lidi nejlepších přirozeností k té nauce. Já si myslím, že takové nucení může mít i podobu zpochybnění toho, co si myslíš. Následně člověk učiní základní rozhodnutí pro dobro.

Beta Nějak se ti tam dostává existencialista Sartre.

Alfa To si úplně nemyslím, když tak Gadamer, uvedenou propojeností dobra, spravedlnosti a spravedlivého jednání vzniká něco jako hermeneutický kruh. Vstoupit do něj lze jen na základě rozhodnutí a vystoupit pouze za cenu toho, že člověk přestane být dobrým člověkem, tedy že přestane realizovat jednu ze svých základních možností, kterou je zacílenost k dobru. Toto v Sartrovi nenajdeš.

Beta To rozhodně ne.

Výše uvedený fiktivní dialog byl původně sepsán po vzoru Platónových

tzv. sókratovských dialogů, tj. s účastí historických postav, které mohou čtenáři znát, či se na ně mohou doptat, a s určitelnou datací fiktivní rozmluvy (během závěrečných prací na knize a samozřejmě před předčasnou smrtí autora pojednávané knihy). Účastníci rozpravy byli uvedeni křestními jmény a kromě autora knihy tam vystupoval jeho kamarád a kolega ze studií na ČVUT a následně z disentu; druhým partnerem byl student a v posledních letech i spolupracovník autora knihy, který je podepsán pod mnoha překlady a redakcemi textů, které vyšly v nakladatelství OIKOYMENH. Vyznění textu dialogu tak reflektuje i odlišnost povah, věku a filosofického vzdělání všech zúčastněných. Doufám, že tato hra fiktivního dialogu s historickými postavami (tak důležitá pro Platóna, který je tématem pojednané knihy) nezmizí, i když jsou nyní skryté za označením „Alfa“, „Beta“ a „Gama“. Promluvy „Alfy“ jsou citace či parafráze z pojednávané knihy.

Jakub Jirsa